

Юрій ПРИСЯЖНЮК

Черкаський національний університет
ім. Богдана Хмельницького

КРИЗА «АННАЛІВ», ЯКА «БАГАТО ОБІЦЯЛА», І СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ: СЕЛЯНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Історія – це текст, що має на меті продукування вірогідного знання.

Мішель де Серто

Під впливом досягнень природничих і суспільних наук, зазвичай спираючись на доробок філософів та інших учених-гуманітаріїв, історики продукують наукові парадигми, інтенсивно експлуатують їх певний час, а після того, як вони, ці «алгоритми правди», отримують гідних (чи модних) конкурентів, поповнюють ними архівні надбання історії історіографії. Інколи, щоправда, додають до них префікс «нео» і якийсь час продовжують їхній життєвий цикл уже в модифікованих під нові вимоги варіантах.

Обраний автором для аналізу випадок формування та використання теоретичної думки особливий у багатьох конотаційних рефлексіях. Справа в тому, що серйозне (масове, системне) знайомство українських істориків із модерною (західною) історіографією, а точніше її окремими напрямками, розпочалося лише тоді, коли там, на Заході, вона вже помітно втрачала привабливість. Переломним судилося стати 1990-м рр., коли в бібліотечних фондах і безпосередньо в розпорядженні дослідників Львова, Чернівців, Києва, Кам'янка-Подільського, Тернополя, Івано-Франківська, Дрогобича, Вінниці, Полтави, Дніпра (Дніпропетровська), Харкова, Донецька, Запоріжжя, Одеси, Черкас почали з'являтися праці Е. Гуссерля, К. Поппера, Х. Ортеги-і-Гасета, М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, Б. Кроче, Р. Коллінгууда, А. Тойнбі, Л. Февра, М. Блока, Ф. Броделя. Проте сила інерційного мислення, багато в чому підігріта вкрай суперечливими суспільними процесами, повільним прощанням з комуністичною епохою, продовжила вік перехідному періоду української історіографії. Власне тому спроба ідентифікувати якимось спрощеним концептом складний пізнавальний процес розвитку історичної науки на зламі ХХ–ХХІ ст. було б невиправдано. Це застереження цілком справедливе щодо оцінок стану справ в українському історичному селянознавстві, де також не обійшлося без болісного «поступового долучення радянських істориків, включаючи й істориків партії (КПСС. – Ю. П.), до надбань національної та зарубіжної історіографії.., відходу від стереотипів марксистської методології, радянського монізму...»¹. Проте і в цій сфері

¹ Калакура Я. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолий; відп. ред. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 7. – С. 377.

досліджень вдалося започаткувати перехід до «розуміння історичного процесу, яке ґрунтується на теорії цивілізації та її соціокультурної концепції»².

Ба більше, синхронно еволюціонував і сам термін «історіографія». Л. Зашкільняк у зв'язку з цим зазначає: «Якщо раніше він так чи інакше збігався з поняттям «історія історичної науки», то після ударів, завданих модерному світобаченню зародженням постмодернізму, історіографічне вивчення остаточно надало перевагу пізнавальним (епістемологічним) і знанням (когнітивним) підходам до дослідження історичної творчості, в центрі якої опинилися свідомісні процеси – історична думка, знання, світогляд, ментальність. Зовнішні прояви історіописання (твори, інституції, суспільні умови тощо) не зникли з поля зору історіографів, вони розглядають їх передусім як передмову і тло формування індивідуальної та колективної історичної свідомості»³. Це істотно змінило ситуацію і в селянознавстві: як напрям історіографії, воно почало втрачати свою первинну сутність і поступатися вивченню проблем функціонування та трансформації «історичного знання в соціокультурному контексті». Пізнання минулого стали тісно пов'язувати з розвитком самого суспільства, принагідно вибудовувати взаємозв'язки з його «фундаментальними історичними особливостями»⁴.

Унікальності предмету пропонованого аналізу додає той факт, що криза в українській історичній науці, зокрема в селянознавстві співпала з загальним поворотним пунктом еволюції західної історіографії. Європейські дослідники минулої не просто розглядали в наративах «ідеологічні преференції авторів», їхню «підпорядкованість культурним умовностям свого часу», а почали орієнтуватися на визнання трьох глобальних тенденцій, що, на їхнє переконання, покликані були рішуче вплинути на характер і структуру наукового пізнання – культурологізацію та літературизацію знання, також антропологізацію (суб'єктність) пізнання⁵. Такі історики побачили в історіографічному дискурсі «не «реконструкцію минулого», а процес його «конструювання» – вислід певної «мовно-культурної реальності».., яка оприявнює себе у прихованих лінгвістичних структурах людського (авторського. – Ю. П.) мислення»⁶. Водночас не меншав інтерес українських дослідників до селянознавчих студій. Монографії О. Михайлюка, А. Заярнюка та Ю. Присяжнюка, які в один рік (2007) побачили світ (нариси «Історія українського селянства» в 2-х томах, які підготував колектив науковців під егідою Інституту історії України НАН України, вийшли друком на рік раніше), «дали відповіді на частину питань, затребуваних станом сучасної історіографії селянства»⁷. Автори цих праць виявили інтерес до внутрішньої («паралельної») історії людей традиційного (аграрного) суспільства,

² Там само. – С. 381.

³ Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: посіб. для студ. іст. спец. ун-тів. – Львів: ПАІС, 2007. – С. 9.

⁴ Болебрух А. Г. Історіографія в дисциплінарній структурі історичної науки // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія : Історія та археологія. – Вип. 18. – 2010. – С. 212.

⁵ Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – С. 222.

⁶ Там само.

⁷ Worobec S. D. Conceptual Observations on the Russian and Ukrainian Peasantries // Culture, Nation and Identity. The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945). Ed. by A. Kappeler, Z. E. Kohut, F. E. Sysyn and M. von Hagen. – Edmonton; Toronto, 2003. – P. 261.

принагідно радикально змістили вектор селянознавчих студій із соціально-економічної (марксистської) історії на культурологічну (ментальну). Щоправда, їм не вдалося перетворити селян на «суб'єктів історії», як це набуло поширення в американській історіографії⁸.

З огляду на проблеми, що стояли, а десь і донині визначають завдання розвитку історіографії, автор вважає за доцільне розлого зупинитися на т. зв. «багатообіцяючій» кризі французької історіографії ХХ ст. (школи «Анналів»)⁹, тих її уроках, які отримала й мала взяти (чи взяла) до уваги сучасна (після 1991) українська історіографія селянознавства. Однією з причин такої, здавалося б, дещо запізнілої рефлексії слугує визнання факту винятковості французької історіографії, яка, на відміну від багатьох інших, не «відзначалася... методологічним опортунізмом», а радше навпаки – тривалий час сама виступала ініціатором і продуцентом інноваційної епістемології для себе й усієї гуманітаристики¹⁰.

Відамо належне: методологічні здобутки французької історичної науки ХХ ст. напевно тісно пов'язані з надбанням «анналістів». Як відомо, класичний період формування цієї школи 1929–1940-ті рр. отримав продовження в 1960-ті рр., які принесли вчорашньому ізгою визнання і славу. До речі, не лише триумф науковий, а й громадське пошанування. Попервах навіть здавалося, що авторитет Ф. Броделя надовго перекреслить період ігнорування й невизначеності. Проте доволі швидко, уже через якихось 12 років, «аннали менталітетів» почали (так, лише почали!) втрачати абсолютну привабливість, змінюватися новими «симпатіями», зокрема антропологічним (культурно-антропологічним) дискурсом. Наскільки він був вдалим, переконливо свідчили праці Ф. Ар'єса, Ж. Ле Гоффа, «зрілого» Е. Ле Руа Лядюрі. Загалом ситуація, яка виникла внаслідок «культурної революції» 1960-х рр. (утвердження першості особистих почувань і бажань порівняно з соціальними (колективними) нормами поведінки), банкрутство комуністичного експерименту в країнах Центрально-Східної Європи, позначалася активним пошуком досконаліших епістемологій, до якого, як це зазвичай буває, мало відношення відносно вузьке коло піонерів-дослідників¹¹. Водночас стан справ дедалі настійливо вимагав плюралістичного діалогу між істориками всього світу, «який *a priori* не знає гегемоніальних зв'язків та ієрархів» і який мав би ґрунтуватися на «пізнанні доробку інших»¹².

Перша спроба серйозно «підправити» надмірно ортодоксальні рамки концептуальних засад броделівських «Анналів» припала на 1970-ті рр. Представники т. зв. «Нової історії» зробили, здавалося, не позбавлений авантюризму рішучий крок назустріч «чужорідним» для М. Блока, Л. Февра,

⁸ Портнова Т. В. Сучасна історіографія історії українського селянства другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: вплив зарубіжної інтелектуальної традиції // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія : Історія та археологія. – Вип. 18. – 2010. – С. 238.

⁹ Зашкільняк Л. О. Інтелектуальна історія як дослідницький простір сучасної української історіографії // Укр. історик. – 2006. – Т. ХІІ. – № 1–3. – С. 44.

¹⁰ Aguirre Rojas C. A. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. – Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2004. – S. 7–8.

¹¹ Яковенко Н. Вступ до історії. – С. 210.

¹² Aguirre Rojas C. A. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. – S. 186.

Ф. Броделя позитивізму та політичній історії. У такий спосіб намагалися уникнути небезпеки надмірного теоретизування історичного знання, в якому власне й помічали основні вади пануючої абсолютизації макропроцесів. Виходило так, що історики ніби згадали про людину, її особисту унікальність та неповторність. На цій «згадці» вони заговорили про оптимізацію «основних параметрів текстової конструкції історичного дискурсу»¹³. Дійшло до того, що співредактор енциклопедії «Нова історія» Р. Шартъє навіть почав називати історію «верифікованим дослідником текстом»¹⁴.

З 1989 р. розпочалася чергова (фактично остання) фаза трансформації «Анналів». Потреба в нововведеннях була спричинена очевидним виснаженням історії ментальностей. Зі сторони власне «анналістів» новий історіософський діалог розвивався як спроба відповісти й перемогти дедалі жорсткішу критику постмодернізму, яка протягом 1980-х рр. істотно підважувала авторитетність методологічних засад уже всієї модерної історіографії як такої. Критичні стріли постмодерністи спрямовували передусім на авторитет поняття «ментальність» (іронічно запитували – «а що це таке?»), а заодно – всіх причетних до нього наукових проблем та інтерпретаційних моделей. Показово, що до цієї «роботи» долучилися не тільки супротивники, а й частина союзників і, як не дивно, навіть деякі апологети історіографічного дискурсу «Анналів». Зокрема й колишні учні та симпатичні творчості Ф. Броделя – Ф. Фюре, Ж. Дюбі, К. Гінзбург, К. Поні та ін.

З огляду на вищезазначене, більш конкретно мета розвідки визначається потребою аргументовано встановити (обґрунтувати) практичну користь спадщини методологічного інструментарію «Анналів» (з урахуванням їхніх модифікацій і постмодифікацій), зосередивши основну увагу на тому кризовому становищі, у яке внаслідок загального розвитку історичної думки, сучасного (орієнтовно з кінця 1980-х рр.) стану суспільної кон'юнктури та під критикою постмодерністів потрапило «четверте покоління» (тут і далі як певна умовність) їхніх представників. При цьому автор прагне почасти видозмінити своє раніше оприлюднене розуміння перспектив селянознавчих студій¹⁵.

Отож у останні десятиліття ХХ ст. історія ментальностей, як теорія глобальності в поясненні минулого, втрачала прихильників у західній науці. Один за одним історики відмовлялися від послуг теоретичної доктрини, яку ще не так давно вважали достатньо продуктивною й навіть універсальною. Деякі з них почали перейматися проблемами виявлення обмеженості історико-ментального дискурсу, синхронно створювати умови та пропонувати шляхи швидкого подолання тепер уже системно видимих недоліків. Чи не найбільший із них: зневага до індивідуальності людини, очевидна недооцінка її творчого начала. Не дивно, що спроб нав'язати діалог з людьми минулого, розгледіти історичну дійсність очима сучасників ставало менше. Основні «маршрути виходу» почали вбачати у відмові від абсолютизації методів, притаманних точним (природничим) наукам. Натомість зосереджуватися на

¹³ Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття. Навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. – Львів: Класика, 2001. – С. 50.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Див.: Присяжнюк Ю. П. Ментальність і ремесло історика. Методологічна парадигма селянствознавчих студій в Україні на зламі ХХ–ХХІ ст. – Черкаси: «Вертикаль», вид. ПП Кандич С.Г., 2006. – С. 27–29.

«особливому духові минулого», який пропонувалося осягати за допомогою політичного аналізу й більшої уваги до все тієї ж історичної особистості. Відтак критики модерної історіографії дедалі частіше облишали вивчення серійних джерел і поверталися обличчям до мікроісторії, що, думали, мало реанімувати довір'я суспільства до ремесла історика.

Серйозний успіх було знайдено в співзалежності між структурою та колісь відкинутою подією. Відразу затребуваними стали студії, виконані у форматі впливів політики на зміни в соціальній структурі суспільства (М. Агюлон, «Французька республіка: 1879–1990 роки», 1992), співвідношення між економічним розвитком і «внутрішньою логікою політичної акції» (Ф. Фюре, «Після Робесп'єра – Сталін...», 1994). Структурний підхід дав змогу не лише «повернути інтерес до невинувато забутої історії Французької революції», а й якісно прояснити деякі проблеми всесвітньої історіографії¹⁶. І все ж «анналісти», більшість із яких мала причетність до не надто популярної у Франції комуністичної партії, потрапили у складну ситуацію. Саме з цим історіографічним напрямом критики почали пов'язувати вузькі місця «раптово застарілого» модерну. А в керівництві ще нещодавно престижного наукового центру заговорили навіть про можливість припинити періодичні видання і в такий спосіб закінчити власну історію, яка існувала з 1929 р., тобто 60 років.

Рятівником ситуації випало стати Бернарду Лепеті. Як фахівець з історичної демографії та нової історії міста, він був визнаним авторитетом серед колег, з 1985 р. – обіймав посаду секретаря редакційного комітету часопису «Анналі. Економіки. Суспільства. Цивілізації». Відтоді, тобто з середини 1980-х рр., намагався відродити інтелектуальний потенціал «застарілої школи». Про наміри Б. Лепеті свідчив його заклик (епіграф) до передової статті «Histoire et Sciences Sociales: un tournant critique?», який було видруковано в березнево-квітневому виданні 1988 р. Співавтором Лепеті виступив Ж. Ревель. У черговому номері часопису (№6, 1989), що викликав справжній ажітаж у науково-громадських колах (весь наклад читачі розкупили за кілька місяців), історіографи схильні вбачати своєрідний маніфест, що покликаний був розвивати новий інтелектуальний проєкт. Його суть зводилася до рішучої відмови від третіх «Анналів» і започаткування... четвертих. Очевидно, що потреба в такому повороті спричинилася, по-перше, тим непідробним визнанням, яке значно раніше здобули «Анналі», і, по-друге, ступенем довіри, який на той час уже встигли отримати серед професійних істориків постмодерністи.

Отож, кінець 1980-х – перша половина 1990-х рр. увійшли в історію та історіографію «Анналів» під назвою «критичний поворот». Перспективною дослідники почали вважати доцільність з'ясування залежності між розмірами об'єкту, способами його обсервації та питальником, потрібним для таких студій, а також можливість і шляхи переходу від одиничного (індивіду, локальної мікроспільноти) до загального (суспільства, глобальних явищ) з застосуванням різноманітних рівнів спостереження. Сукупно з підозрілим ставленням до кількісних методик та описової статистики, намірами

¹⁶ Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття. – С. 149–150.

розширення сфери наукових альянсів історії (з включенням до предмету рефлексії самого розуміння інтердисциплінарності для істориків) Б. Лепеті та Ж. Ревель дійшли висновку, що генези перемін варто дошукуватися «у незліченних переміщеннях між формами, структурами і їхнім функціонуванням»¹⁷.

Такі міркування поєднувалися зі спробами відновити інтелектуальний зв'язок зі спадщиною перших («класичних») «Анналів», зрозуміло, що спадщиною модифікованою. Це простежувалося в синхронній відмові від теоретичних засад «проміжної» історіографії 1968–1989 рр. Передусім пропонували замінити «двозначну і не досить визначену історію ментальностей новою історією культури соціального, відповідно соціальною історією різних культурних практик»¹⁸. Економічним чинникам відмовляли в монополії на право розкривати сутність суспільних подій, явищ, процесів. Доводили, що «економіка визначається культурою, так само як суспільство економікою»¹⁹. Власне тому пріоритетною для четвертої генерації «Анналів» на деякий час стала культурницька тематика. Усе це зумовило посилення уваги до уточнення та вдосконалення категоріального інструментарію. Зусилля спрямовувалися на оптимізацію аналізу різних «культурних форм вираження класів та соціальних груп у середині суспільства»²⁰. Водночас увагу фахівців привертала той факт, що поняття «менталітет» лишалося надто невизначеним («висіло в повітрі»), особливо стосовно загального соціального контексту. Подолати цей недолік прагнули шляхом визнання за культурними практиками властивості «триматися» соціальних та економічних основ, репрезентувати й відображати конкретний простір виникнення уявлень та ідей, і навіть механізми й способи їхнього поширення та уподібнення. Попри таке розмаїття перспектив дослідження, основний вектор наукових інтересів рідко коли виходив за межі «нерозривного соціального характеру культури» й «культурної форми вираження соціальної реальності та феноменів»²¹.

Осмилення кризових явищ спонукало до перетворень, що спіткали суміжні наукові дисципліни. Загалом їх можна пояснити процесом активізації міждисциплінарних підходів, на важливості якого свого часу наголошував ще Л. Февр. Скажімо, почала швидко «історизуватися» антропологія. Проблеми однієї науки отримували пояснення завдяки методологічного інструментарію другої. Синхронно тривали спроби синтезувати дослідження обох наукових дисциплін. Усе це збільшувало відмінності поглядів «анналістів» з поглядами та роздумами їхніх попередників. Нерідко, щоправда, суто умовно, адже полеміка відбувалася між дослідниками одного-двох поколінь.

Розбіжності посилювалися в площині тематики. Якщо третє покоління чітко маргіналізувало економічну та соціальну історію, то тепер на неї знову

¹⁷ Вісьліч Т. Школа «Анналів» та постмодернізм // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолий; відп. ред. І. Колесник. – Вип. 1. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 174.

¹⁸ Aguirre Rojas C. A. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. – S. 188. У цих ідеях легко читалися симпатія й довіра істориків до таких універсальних категорій як «соціальне» та «культура»; щодо поняття «ментальності», то навіть провідні вчені не могли повною мірою його вербалізувати.

¹⁹ Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія ХХ століття. – С. 57.

²⁰ Aguirre Rojas C. A. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. – S. 188.

²¹ Ibidem. – S. 190.

почали звертати увагу. На сторінках періодичних видань тривало жваве обговорення інтелектуальних впливів, інтерпретацій і взаємозв'язків між історією, з однієї сторони, та економікою, соціологією, географією, правом, з другої. Категоричність позицій більшості щодо поглиблення такої співпраці відбивалася на інституціональному рівні. Журнал, який називався «Аннали. Економіки. Суспільства. Цивілізації», у 1994 р. перейменували на «Аннали. Історія. Соціальні науки». Оновлений склад його редакції поповнили економістом А. Орлеаном та соціологом Л. Севенотом. У середині 1990-х рр. дописувачі часопису основну увагу зосереджували на вдосконаленні структур, виявлених соціальних зв'язках і нових інституціях, а заодно – звичках, способах мислення та соціального поведіння. При цьому вони остаточно відмовилися від характеристик «довгих періодів історії» і цілковито присвятили свої студії «переломним періодам», тобто тим перипетіям, у яких старі інституції, зв'язки та норми змінювалися на нові. У цій пізнавальній практиці наочно й достатньо авторитетно простежувалася присутність висловлених Б. Лепеті ще наприкінці 1980-х рр. методологічних орієнтирів.

Оригінальною виявилася доля броделівської візії глобальної (тотальної) історії («часу довгої тривалості»). Якщо третє покоління відмовилося від неї, обравши собі за пріоритет місцеву історію, то наступники повернулися до ідеї тлумачення суспільства як «одного цілого». Дослідження макроісторичних процесів отримали шанс на реанімацію, щоправда, тепер бралися під сумнів деякі нещодавно розпочаті спроби відстежувати суспільні явища методом простого нагромодження чи додавання. Під таку ж підозру потрапляли локальні елементи («фрагменти суспільної спільноти»), як-от регіони (як елементи нації), економіка, що доповнювалася соціальною, політичною чи культурною сферами (добре відомі інші шляхи досягнення тотальності, коли наслідки більш-менш ретельно проаналізованого епізоду механічно переносяться на всю сукупність випадків). Пояснення цілого історики пропонували шляхом «схрещення та збільшення перспектив», коли економічне визнавалося культурним, а те у свою чергу отримувало чітко виражене політичне значення; політичне ж найвищою мірою поставало як соціальне, а соціальне виражалося в економіці. При висвітленні окремих проблем такий калейдоскоп співдії мав отримувати конкретне змістовне наповнення. Як цього досягали? На противагу опрацьованих Ф. Броделем надто абстрактних, методологічно не достатньо гнучких «система», «модель» й «синхронізація», почали вивчати різні сторони життєдіяльності спільнот (або соціальних структур), включати в пропонований дискурс саму людину. Такий підхід здавався досить продуктивним, хоча й потребував тривалої апробації.

«Модернізація» броделівського синтезу спонукала Б. Лепеті та його однодумців акцентувати увагу на такій «стороні історії» як темпоральність у її соціальному аспекті. Водночас вони намагалися лишити пріоритет за «довгою тривалістю». Меншу зацікавленість («кваліфікованість») «середньою тривалістю» й «короткою тривалістю» пояснювали труднощами відстеження взаємодії кон'юнктурних змін і структурних модифікацій, зміст яких зазвичай було важко пояснити. Враховуючи «повсюдно присутню вагу структур»,

Лепеті концентрував увагу на активній і перемінній ролі конкретних суб'єктів (індивідів). Це давало змогу моделювати різночасову динаміку суспільних процесів, пояснювати соціальну поведінку на всіх рівнях часового поділу. Стверджуючи, що «вся щільність часової ваги розташована в повсякденні», він захищав не тільки загальноживані образи дій для з'ясування «довготривалих» феноменів, а й обстоював думку щодо продуктивності виявлення структур, виходив з «тривалості генеалогії»²². У такий спосіб глобальна історія отримувала шанс на бодай незначне продовження віку в дещо ширшому інтелектуальному діапазоні. Крім того, нові «анналісти» ставали більш відкритими до діалогу з колегами, які лишалися вірними альтернативним парадигмам.

Тож ще одна відмінність четвертого покоління спостерігалася в ставленні до методологічних дискусій, рівно як і теоретичної та практичної роботи. Вона істотно поживалювалася. Поряд зі згадуваними інноваціями дослідників почали цікавити питання проблемної історії, порівняльного методу, способів тлумачення історії. Підставою вести мову про збереження традицій «Анналів» може слугувати той факт, що було відновлено звертання до спадщини Ф. Броделя, такою ж мірою – доробку М. Блока та Л. Февра. Особливо помітною стала тенденція наближення до міждисциплінарності з тими науковцями, які студіювали соціальні явища. На відміну від попереднього досвіду, коли пріоритетним вважався універсальний метод, що застосовувався до «єдиного об'єкту», перевагу тепер надавали запозиченню окремих методів, понять, манер, іншими словами – «свідомому процесу регульованих трансформацій, технік, понять, поглядів та парадигм між різними дисциплінами»²³.

У 1990-х рр. суперечливим виявився теоретичний діалог «Анналів» з представниками «союзницької» італійської мікроісторії. На деякий час актуальною постала проблема масштабу історії. Оскільки створити синтетичне бачення минувшини, органічно поєднавши загальне та індивідуальне, протягом трьох поколінь так і не вдалося, загострилося питання оптимізації локальних (регіональних) історій. Не сприймаючи постмодерний вихід із ситуацій, «анналісти» прагнули продукувати нові, складніші моделі. Перевагу надавали макростудіям, мікроісторичним реконструкціям та парадигмам окремих проблем. Але їхні претензії на феномени «більш абстрактного упорядкування» нашттовхувалися на стару хворобу – відсутність концептуальної єдності у творенні нового інтелектуального проекту.

Ситуація з «виживанням» ускладнилася після трагічної загибелі в березні 1996 р. Б. Лепеті. Смерть головного ідейного натхненника четвертих «Анналів» ніяк не посприяла їхній консолідації. Активізація полеміки в таборі «школярів» супроводжувалася як пошуком шляхів на продовження справи покійного, так і претензіями на поглиблення методологічного розколу, а отже, загальної кризи. Дебати кінця ХХ ст. ознаменувалися не тільки дилемою «бути чи не бути», а й якими бути. Ідея, що історія має традиційно житися

²² Ibidem. – S. 196.

²³ Ibidem. – S. 198.

філософією, на її основах вдосконалювати свої теоретичні засади задля дослідження конкретних об'єктів, задовольняла далеко не всіх. Сильнішим було прагнення співпрацювати з соціальними науками (навіть ішлося про чергову зміну назви часопису). «Глобально думаючи» члени редколегії намагалися розширити спектр від французької та європейської історії до історії всесвітньої, у такий спосіб охопити раніше «невидимі» «Анналами» пізнавальні горизонти.

Сукупність умов і обставин, яка склалася наприкінці 1990-х рр., дала достатньо приводів думати про реальний занепад «Анналів», про їхню подальшу ідентифікацію. Хто вони насправді – «четверті», «перехідні» чи взагалі втрачають «своє обличчя»? При цьому школа зберігала високий авторитет серед європейських і світових центрів історіографічних інновацій, лишалася спроможною творити «змістовну й природно критичну історію»²⁴. Очевидно, реалізація прагнень конструювати «актуальний історичний рух» (що його повсякчасно декларували члени редколегії), а відтак користатися нагодою задля резервації протагоністичного місця у світовій історіографії, можливо було тільки на основі широкого діалогу та інтеграції з новітніми течіями. До таких передусім належали згадана італійська мікроісторія, аналіз системи світу центром Ф. Броделя, німецька соціальна історія, британська марксистська (неомарксистська) історіографія, латиноамериканська історія регіонів, російська історична антропологія та ін. Активізація інтеграційних процесів мала поєднуватися з критичним (точніше самокритичним) переосмисленням усього попереднього досвіду в рамках самої школи. Зусилля, які започаткував Б. Лепеті, повинні були продовжуватися й забезпечити реконструкцію загальної історії в межах цього історіографічного напрямку. Зрозуміло, що до нього покликані були ввійти найперспективніші та, до того ж, по-новому опрацьовані елементи методологічного інструментарію ранніх «Анналів» (тобто не буквально повернення до еретичного періоду 1929–1941 рр. чи, скажімо, часів піднесення та гегемонії 1956–1968 рр.). Проте, щоб історики могли, кажучи словами Ф. Броделя, «так далеко просунутися як тільки можливо, змиритися при цьому з усіма ризиками», усе «здатне до життя» потребувало ґрунтовної реанімації²⁵.

На тлі запропонованих міркувань навколо кризи «Анналів», яка «багато обіцяла», принаймні сучасникам, тепер наголосимо на завданнях, які стояли перед українськими істориками-селянознавцями, і на тому, як з ними вдалося чи ні впоратися.

Науковий діалог передбачає регулярні критичні рефлексії, які активують інновації фундаментальних та «фрагментарних» (тематичних) змін в історіографії (звісно ж, час від часу мають з'являтися монографічні праці, без чого жоден дослідницький напрям не може отримати прописки серед служителів Клію). Тобто вкрай важливо не замикатися у своїй творчій лабораторії, брати активну участь в інтелектуальній полеміці (за потреби – в соціальних проектах і ідеологічних дебатах). Вигадувати їх не потрібно,

²⁴ Ibidem. – S. 203.

²⁵ Ibidem. – S. 206.

оскільки вони перманентно тривають у науковому середовищі багатьох країн (зокрема, тієї ж Франції) і завдяки сучасним комунікативним можливостям дедалі більше «заявляють претензії» на статус своєрідного універсального історіографічного ландшафту світу.

Автор не ставить перед собою самоціль підігравати чийсь амбіціям, у такий спосіб продовжувати живучість «Анналів» чи навпаки. Тим більше, що в 1990-х рр. методологічний розрив між фундаментальними традиціями цієї школи та новими підходами продовжував суттєво поглиблюватися і є всі підстави вважати цю тенденцію логічною й виправданою. Однак такою ж очевидною видається потреба поєднати (синтезувати) структури (зокрема й представлені в «часі довгої тривалості») з «сукупністю унікальних ситуацій», розмістивши в епіцентрі цього своєрідного діалогу «окремий суб'єкт» (селянство, його історію), наділений властивістю саморефлексії.

Водночас нагальною є питання самого збереження історії ментальностей чи її модифікованих спадкоємиць. Фундована як шлях до нерухомих (точніше майже нерухомих) і мовчазних пластів минувшини, вона, зазнавши кілька відчутних (комусь здається, що смертельних) ударів від постмодерністів, за останні десятиліття трансформувалася настільки, що, з огляду на методологічні постулати основоположників, змінилася докорінно. І це не лише боротьба за виживання. У процесі дискусії, загальний ритм якої важко визнати послідовно діахронним, право на життя отримало чимало оригінальних (модифікованих) методологічних підходів (концептів), деякі з них, щоправда, лишилися на рівні привабливо сформульованих декларацій. Перспективи їхньої подальшої трансформації та практичного використання оптимально було б визначити як пошук якісно нових синтезів. Адже, справді, історія ментальностей на перехресті з культурно-антропологічним та іншими поглядами певною мірою дала змогу оптимізувати студії такого своєрідного предмету дослідження як селянство. Насамперед тоді, коли йшлося про спільноту домодерну, базовою характеристикою розуміння якої (традиційного суспільства як такого) послугувала «найширша» категорія «культура».

Пропонований на таких засадах дискурс має, очевидно, втрачати ознаки явищ масового характеру (до того ж трактованих у контексті «есенціалізації досліджуваних груп як чогось монолітного, а разом з тим і наївного функціоналізму у висновках щодо віри і комплексу цінностей»), хоча відмовитися від використання «середньостатистичних форм поведінки та соціальних норм» історикау напрочуд складно²⁶. Власне тому, що «структури тривалого існування» повсякчасно нагадуватимуть про себе в індивідуальних (мікроісторичних) сюжетах. Крім того, процес подрібнення історії не може тривати довго – потреба творити «зібрані тексти» провокує складні, тобто суперечливі, хоча й недосконалі, відтак «непопулярні» з погляду критики епістемологічні синтези. «Якщо Жак Ле Гоф, – писав А. Портнов, – дав найпростіше означення «ментальности» історичного індивіда як того спільного, що він поділяє з іншими людьми свого часу, то український автор (Ю. Присяжнюк. – Ю. П.) трактує «ментальність» як «центральний аспект

²⁶ Яковенко Н. У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоанікія Ґалятовського. – К.: Лаурис, Критика, 2017. – С. 9.

історії, що охоплює всі сфери життя»²⁷. Як за такої «індивідуалізації» підходу до інтерпретації історії селянства творити «синтез багатьох», на перший погляд не зовсім зрозуміло.

Вихід підказує сучасна гуманітаристика. По суті оптимізацію наукового пошуку, що спрямовується у світ селянської історії, виправдано пропонувати через діалог таких засадних положень як ритми культурної історії (традиціоналізм) та мікроісторії (конкретна людина з її внутрішнім світом), органічно поєднаних ментальністю (структурою), з розумінням конкретних подій (фактів) селянського буття як можливості відстежувати зв'язки з епохою (кон'юнктурою). Відтак не доцільно відмовлятися від вивчення структур у «часі довгої тривалості», натомість і не виправдано підміняти ними дослідження конкретних соціальних практик окремих «акторів» (індивідів, громад та інших регіональних спільнот) історичного процесу. Ознаки «глобальності» мають становити певну складову, за потреби своєрідний фундамент загального історичного соціокультурного портрету, не претендуючи при цьому на якесь виняткове (домінуюче) становище в його структурі. Власне ментальність доречно розглядати як своєрідну ланку (можливо, одну з ланок), «здатну пов'язати» ці різночасові та просторові сегменти. Феномен (тобто унікальність, розтлумачена як інакшість, «вибудована» на бодай відносній але достатньо стійкій внутрішній єдності та, відповідно, соціальній цілості) «історичній особистості» селянства з'являтиметься у візії дослідника в контексті його – селянства – «проростання» в конкретному природному й історичному середовищах через механізми співдії індивідів та окремих груп з суспільством (державою, рештою етнічних спільнот і соціальних прошарків), а також через ритуали, звичаї, способи самоідентифікації, уявлення, стереотипи самовираження. Кажучи більш лаконічно, життєдіяльність селянського загалу – це сукупність на свій лад унікальних мікросвітів, де принципово першочерговим має бути не штучне поєднання загального з індивідуальним, а весь комплекс чинників, що відкривають доступ до інформації.

В ідеалі мова йде про можливості рухатися від справді «багатослівних», але водночас «німих», «людино мертвих» закономірностей (тенденцій, статистики, складних і непояснених термінологічних запозичень) до «живої» людини, де абстрактний детермінізм повинен поступитися монополією уявленням, переживанням, сумнівам. Вони наразі дозволяють краще розуміти світ мотивацій як «безпосередніх першопричин», імпульсів усталених манер соціальної поведінки, у тому числі й дещо знехтуваною нами економічно доцільною діяльністю. Чому усталених, а не індивідуальних, здається зрозуміло, позаяк лише в такий спосіб можна розраховувати на продукування цілісної історії селянства (у протилежному разі варто говорити про історію селян-індивідів).

Як на одну з перспектив, звертаємо увагу на такий новий інструментарій історика як ментальні мапи. Міркуючи вслід за І. Колесник, визнаємо

²⁷ Портнов А. «Західні» категорії в українській пострадянській історіографії: мовні зміни в епоху перекладів // Україна Модерна. – 2010. – № 5. – С. 163.

доцільність брати до уваги не лише мапи ментальні, а й цілий ряд суміжних пізнавальних (просторових) концептів. Зокрема «культурну географію», яка «віддзеркалює процеси взаємодії природи й суспільства, людини з навколишнім середовищем», та «ментальну географію», котра «фіксує ці процеси у просторовій свідомості, територіальних образах, уявлених картах»²⁸. Відтак широко розтиражований культурологічний підхід аж ніяк не заперечуватиме, не руйнуватиме спроможність пізнання, а радше розширюватиме епістемологічні рамки (зрозуміло, до певних меж) потенціалу «ментальної» методології. Хоча з огляду на проведений вище аналіз, він насамперед її реанімує.

Щодо новітніх селянознавчих студій, то очевидною стає норма: оскільки людина (селянин) має свою уявну (ментальну) географію, то вона (він) у процесі життєдіяльності «конструює простір» і себе в ньому²⁹. До цього слушно додати, що «уявлений образ простору – це конструкція, змішана на фактах і фантазіях, наочний результат ментальних конвенцій»³⁰. Отож, ментальність (як мапа) виступає для історика механізмом відображення просторових уявлень як селянина-індивіда, так і селянства-спільноти (соціуму). На наш погляд, це уможливує творення набагато якісніших інтерпретаційних моделей, які мають прийти на зміну традиційним – соціально-економічним, політично-орієнтованим чи, скажімо, позитивістським та ін. (зокрема й тим, які ґрунтовані на розумінні ментальності як «центрального аспекту історії, що охоплює всі сфери життя»), що, у свою чергу, допоможе подолати низку конкретно-пізнавальних невизначеностей. Як, наприклад, могло так бути, що одні й ті ж українські селяни першої третини ХХ ст. виявилися «готовими» водночас ставати і «воїнами», і «українцями», і «совєтськими людьми» (можливо, ще кимось)?

Уже тепер зрозуміло, що справді «важливим чинником створення та зміни ментальних мап виступають політичні події – війни, революції, соціально-політичні кризи, геополітичні стратегії»³¹. Серед інших ідей, перспективно продуктивним вважаємо задум з'ясувати місце й роль цих мап як засобу ідеологічного маніпулювання селянами – індивідами, локальними групами, верствою загалом.

Прикінцеві висновки автор подає в дещо незвичному ракурсі: вони покликані підсумувати не так пропонований текст статті, як його контекст (власне тому мало йшлося безпосередньо про селянство, тоді як висновки присвячені здебільшого йому).

Назагал історики, яким випало репрезентувати українську історіографію 1990-х – середини 2010-х рр., не відмовилися від творення в селянознавстві «стовбурів дерев» (синтезів), про що переконливо засвідчили дисертації О. Михайлюка, Ю. Присяжнюка, В. Лисак, О. Приймака та ін. Таку «впертість» авторів пояснюємо їхньою схильністю дотримуватися

²⁸ Колесник І. Ментальні мапи як інструментарій історика // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 7. – С. 167.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. – С. 163.

кон'юнктури концептуально-усталених, а десь і «модних» методологічних підходів, що у свою чергу мотивовано недостатньою обізнаністю з доробком новітньої європейської (світової) історіографії та цілою низкою залежностей (наприклад, сторонністю від постколоніальних студій в умовах суспільної домінації постколоніальної ментальності). Сказане підтверджуємо новітнім досвідом вживання самого збірного терміну – «селянство», а ще «людність», «спільнота», «південноукраїнське село». Причому навіть тоді, коли доводилося вести мову про окремих індивідів, достатньо автономні сімейно-родинні мікросередовища чи про локалізованих у часі й просторі сільські громади. Сучасні тенденції розвитку історіографії засвідчують ще й таке: історики намагалися зберегти вірність селянству (спільноті, а не індивідам) не стільки через, так би мовити, «архаїчність» та «ретроградство» своїх поглядів, як тому, що десь аргументовано, а почасти інтуїтивно й навіть наївно (на тлі зростаючою критики) мали стійке переконання вагомості дослідження (конструкції) саме узагальнених образів / об'єктів людської минувшини.

Є підстави вважати, що українським дослідникам не вдалося уникнути «надмірного теоретизування» запропонованих селянознавчих знань. По суті вони повторили пануючі у творчості «Анналів» (і «не-Анналів») термінологічні вади історіописання («словесну еквілібристику»), за що отримали серйозну критику, щоправда, також не завжди конструктивну, послідовну й виважену³².

Літературизація мислення та інші зміни в пізнавальному арсеналі сприяли сприйняттю селянознавцями постмодерних викликів, інноваційних текстуальних (наративних) практик. Отриманий загальний результат, утім, засвідчує, що радикального інтелектуального прориву, як його можна було прогнозувати й очікувати, не відбулося. Натомість тривав еволюційний історіографічний процес, що позначався здебільшого суб'єктивними авторськими уподобаннями, методологічно-адаптаційними запозиченнями, географічними (регіональними) особливостями й навіть геополітичними впливами. Впровадження новітніх інтелектуальних ідей / течій покликане вдихнути у «хворе тіло» імпульс нового життя.

Bibliography:

1. Aguirre Rojas C. A. Die «Schule» der Annales. Gestern, heute, morgen. – Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2004. – 200 s.
2. Worobec C. D. Conceptual Observations on the Russian and Ukrainian Peasantries // Culture, Nation and Identity. The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945). Ed. by A. Kappeler, Z. E. Kohut, F. E. Sysyn and M. von Hagen. – Edmonton; Toronto, 2003. – P. 256–276.
3. Болебрух А. Г. Історіографія в дисциплінарній структурі історичної науки // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Історія та археологія. – Вип. 18. – 2010. – С. 208–213.

³² Портнов А. «Західні» категорії в українській пострадянській історіографії: мовні зміни в епоху перекладів. – С. 163.

4. Вісьліч Т. Школа «Анналів» та постмодернізм // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 1. – С. 164–181.

5. Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуrow В. Французька історіографія ХХ століття. Навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. – Львів: Класика, 2001. – 160 с.

6. Зашкільняк Л. О. Інтелектуальна історія як дослідницький простір сучасної української історіографії // Український історик. – 2006. – Т. XLII. – № 1–3. – С. 43–51.

7. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія: посіб. для студ. іст. спец. ун-тів. – Львів: ПАІС, 2007. – 312 с.

8. Калакура Я. Цивілізаційні орієнтири новітньої української історіографії // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 7. – С. 371–381.

9. Колесник І. Ментальні мапи як інструментарій історика // Ейдос. Альманах теорії та історії іст. науки / Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. І. Колесник. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 7. – С. 159–168.

10. Портнов А. «Західні» категорії в українській пострадянській історіографії: мовні зміни в епоху перекладів // Україна Модерна. – 2010. – № 5. – С. 153–182.

11. Портнова Т. В. Сучасна історіографія історії українського селянства другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: вплив зарубіжної інтелектуальної традиції // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія: Історія та археологія. – Вип. 18. – 2010. – С. 234–239.

12. Присяжнюк Ю. П. Ментальність і ремесло історика. Методологічна парадигма селянствознавчих студій в Україні на зламі ХХ–ХХІ ст. – Черкаси: «Вертикаль», вид. ПП Кандич С.Г., 2006. – 120 с.

13. Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – 376 с.

14. Яковенко Н. У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоаникія Галятовського. – К.: Лаурус; Критика, 2017. – 704 с., бібл., іл.

Yuriy Prsyazhnyuk

**Crisis of «Annals», which «promised a lot»
and modern Ukrainian historiography: peasant study aspect**

Abstract

The historians who have been able to represent Ukrainian historiography in the 1990s-mid-2010s, generally did not abandon the creation of «trunks of trees» (syntheses) in peasant studies, convincingly testified to the dissertations by O. Mykhailiuk, Yu. Prsyazhnyuk, V. Lysak, O. Pryimak and others. This «stubbornness» of the authors is explained by their apparent tendency to adhere to

the state of the conceptually-established methodological approaches, which in turn is motivated by insufficient awareness of the development of modern European (world) historiography and a range of dependencies (for example, the secrecy of postcolonial studies under the conditions of social domination of postcolonial mentality). The above confirms the newest experience of using the term «peasantry» (and also «humanity», «community», «southern Ukrainian village»), and even when historians had to talk about individual individuals, enough autonomous family-related micro-environment or about localized in time and space inhabitants of rural communities.

There are reasons to consider that historians were not able to avoid the excessive theorizing of the proposed peasant knowledge, something reigned in the work of the «Annals» (and «non-Annals») of the «macrohistorical», «pessimistic», «positive» and even «romantic» historical narratives, for which they received serious criticism, however, are not always constructive, consistent and well-balanced.

Literature thinking and other changes in the cognitive arsenal contributed to the perception of historians of postmodern challenges, innovative textural (narrative) practices. The resulting overall result, however, testifies that a radical intellectual breakthrough, as it could have been predicted and expected, did not happen. Instead, an evolutionary historiographical process proceeded, which was influenced by subjective author preferences, methodological adaptation borrowings, geographical (regional) features and even geopolitical influences.

Key words: peasant studies, history, school of «Annals», Ukrainian historiography, synthesis, mentality.

Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕТНОГЕНЕЗУ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СУЧАСНІЙ БІЛОРУСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Інерція недооформленої через відомі події початку ХХ ст. системи національної історіографії в Білорусі (в тому числі її міфологічного канону), з розпадом СРСР змусила сучасних білоруських істориків з посиленою увагою звернутися до часів появи слов'ян, з надією віднайти там і появу етнічності сучасних білорусів. Намагання нашвидкуруч створити новий «національний міф», проте, відразу зіштовхнулося зі значною кількістю суто фахових труднощів, пов'язаних, у першу чергу, з полідисциплінарністю тематики (джерелознавство, археологія, антропологія, лінгвістика, зрештою, етнологія) та її теоретично-методологічним осягненням. Масштабність же проблеми етнічної історії східних слов'ян вимагала (й досі вимагає) кардинальної переоцінки можливостей білоруської історіографії, особливо щодо якісного переформатування теоретичного базису відповідного студіювання.

Нетривалий період національно-державного ренесансу завершився в середині 1990-х рр., а в результаті, відбувся болісний розкол білоруської історіографії, в «офіційній» частині якої відтепер почалося по суті консервування попередніх – «советських» – традицій. На нашу думку, це вкрай негативно позначилося й на рівні теоретично-методологічного осягнення історії білоруськими фахівцями. Більшість останніх і надалі дотримуються єдиної відомої їм системи координат політизованого «марксистського позитивізму», наївно вважаючи при цьому, що зможуть швидко та безболісно інтегрувати його шляхом косметичних правок до сучасного «національного» проекту білоруської історії, ігноруючи одночасно методологічний плюралізм.

Самі ж білоруські вчені змушені констатувати «особливо гостру форму» сучасної теоретично-методологічної кризи білоруської історіографії¹. При цьому важко не помітити, що останній досі притаманний переважно радянський стиль у царині методологічного та термінологічного конструювання досліджень, у тому числі й етноісторичних. Відповідно, в її межах набули продовження й характерні риси, властиві советській історіографії. В цьому контексті можна погодитись із українським істориком Я. Калакурою, що як у сучасній українській, так і в білоруській історіографії досі помітним і живучим є «синдром комунізації» істориків. Сутність останнього – це «методологічна колаборація, консервативне мислення, неприйняття нового, вороже ставлення до інших ідейних течій, ідеологій, до

¹ Нечухрин А., Рамазанов С. Содержание понятия «кризис историографии» // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны : навук. зб. / рэдкал. : У. Сідарцоў [і інш.]. – Вып. 3. – Мінск : БДУ, 2007. – С. 39.

націоналізму, релігії, а також різні фобії, наприклад страх покарання за будь-яке відхилення від офіційної лінії, тощо»².

Незважаючи на те що, значна частина білоруських істориків фахово сформувалася вже в пострадянський період, їхні методи дослідження та стиль історіописання мало чим відрізняються від радянських трафаретів. У цьому зокрема виявляється і «совкова свідомість», для якої, на думку Я. Калакура, притаманні віра в радянські ідеологічні міфи, рабська психологія, популістська риторика, агресія та максималізм. Крім цього, їй характерні подвійна мораль, боязнь особистої відповідальності, одномірність оцінок, нетерпимість до думки іншого й очікування на опіку з боку держави і привілеї³.

Розриву із советською історіографічною спадщиною у сучасній білоруській історіографії, на переконання О. Шутової, так і не відбулося. Передусім, завдяки державній підтримці, що надає перевагу «консервуванню» та відтворенню не лише штампів цієї спадщини, але й її стилю та підходів, одночасно, як і раніше, застосовуючи точкою референції Росію⁴. Навіть ті білоруські «національні» історики, які орієнтуються у своїх дослідженнях на «європейські цінності», все одно демонструють «старі» практики, з такими самими методологічними підходами. Для «офіційної» ж сучасної білоруської історіографії в межах підтримки советськості загалом властивий досить активний росієцентризм. О. Шутова визначає цей напрям як «слов'янський націоналізм» білоруського національного дискурсу, що відбувається по суті у формі державної ідеології режиму О. Лукашенка та містить уявлення про «слов'янську велич і ностальгію за радянським часом»⁵.

Відомий дослідник «науково-політичного феномену» советської історіографії Ю. Афанасьєв також, зрештою, дійшов висновку, що її монолігізм і монополізм відносно історичної істини доповнювала тотальна заполітизованість власне самих уявлень про істинне та неправдиве в історичній науці. Політизованість ця була присутня безпосередньо й у теоретичних основах історичної науки, оскільки політичне в основі марксистське вчення розглядалося та застосовувалося як загальнонаукова концепція⁶. На жаль, сучасна білоруська історіографія також перейняла цю хибу ставити пріоритет ідеології над науковістю, а політичну доцільність вище історичної відповідності.

Державна ідеологія у сучасній Білорусі, з погляду С. Жмуровського, тисне на всю гуманітарну науку та по-суті замінила для неї методологічні принципи

² Калакура Я. «Синдром комунізації» істориків і його живучість у пострадянській українській історіографії // *Історик і Влада* : колективна монографія / відп. ред. В. Смолій. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2016. – С. 70.

³ Калакура Я. Комплекс «совковості» пострадянської історіографії // *Україна-Європа-Світ* : зб. наук. пр. Серія : Історія, міжнародні відносини. – 2015. – Вип. 16. – С. 171.

⁴ Шутова О. М. *Историография и постмодерн: вопрос об идентичности во второй половине XX – начале XXI века.* – Минск, 2007. – 191 с. – Рукопис [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.shutova.com. – С. 167–168.

⁵ Shutova O. Culinary discourses of Belarusian nationalism: On «truly Belarusian cuisine» and «potato-eaters» // *Схід–Захід*: іст.-культ. зб. – Вип. 16–17 : Неоантиколоніалізм vs неоімперіалізм: релевантність постколоніального дискурсу на пострадянському просторі / за ред. Г. Грінченко, Т. Дзядевич. – Харків : НТМТ, 2013. – С. 247.

⁶ Афанасьєв Ю. Феномен советской историографии // *Отечественная история.* – 1996. – № 5. – С. 165.